

tydliga avseende just etnicitet och det etniska tycks vara kopplat till blodsband. Har man turkiska blodsband innebär det att man också har en viss kultur och livsstil. Samtidigt ruckar tjejerna ideligen på sina egna "essentialistiska" åsikter i denna fråga, t.ex. visar det sig att en av de svenska tjejerna faktiskt är finsk.

Boken handlar om ungdomar i en identitetsskapande period på gymnasiet där det gäller att ta reda på och visa vem man är, på ett sätt som kanske inte förekommer vare sig förr eller senare i livet. Många av de samtal och tankar som kommer upp känner jag igen från min egen gymnasietid. Bodil tar t.ex. upp boken *Sagan om isfolket* i en sekvens och säger till sin filosofilärare när han skrattar: "Varför skrattar du, är det inte bra litteratur?" (s. 135). Diskussionerna handlar och handlade om att positionera sig, skapa en självrepresentation och identitet gentemot sig själv och sin omgivning. Detta perspektiv på *Miljonsvennar* gör det till en intressant läsning där ungdomar framstår som aktiva och kapabla och deras röst blir hörd. Boken är skriven *med* dem och inte *om* dem och det är viktigt ur forskningshänseende av etiska skäl men också metodologiska.

Avslutningsvis vill jag kommentera två saker. Den ena är vad som händer med den intersektionalistiska ambitionen. Jag tycker att Bäckman aldrig lyckas knyta ihop den säcken. Hon skriver: "Att vara svensk, man och medelklass i Täby är något annat, verkligen något helt annat än att vara svensk, tjej och arbetarklass i en förort som Bergby" (s. 250). Vi fick i boken inte veta något om det förra. Men vi får veta en hel del om vad det innebär att vara svensk, *tjej*, arbetarklass till skillnad från exempelvis svensk, *kille*, arbetarklass. En diskussion om de skilda positioner och villkor som finns redan där mellan ungdomar i samma gymnasieklass och samma bostadsområde men med t.ex. olika kön hade varit intressanta att fördjupa.

Den andra är: Vad lär vi oss om svenskhet? Vi lär oss att det inte är en eftertraktad etnisk tillhörighet bland ungdomarna i förorten. Svenskhet mejslas (i emisk mening) ut i kontrasten mellan förorten och innerstaden och även i relation till en klassresa till Djursholm. Svennar i innerstaden framstår som okunniga, bortskämda och smygrasistiska. Svennar i förorten framstår som skumma, missbrukande och allmänt sluskiga. Svenskar är blonda och korkade, tjejerna lössläppta och killarna fåniga och blyga. Detta gör att ungdomarna färgar håret, anammar andra satta att uttrycka sig, religiös kyskhet osv. Men detta fixande är naturligtvis fyllt av ambivalenser och tveksamheter om vad som är föreställningar

om vad andra tycker, vad som är vedertagna stereotyper och vad som grundas i faktisk och egen erfarenhet. Det problematiserar också flyktigheten och relativiteten i svenskhet och det är ingen revolutionerande slutsats att konstatera att vad svenskhet är eller vem som har svenskhet, "det beror på" (s. 253).

I alla fall inte i relation till aktuell etnicitetsforskning. Annat är det kanske om man ställer studien i relation till etnologiska studier om svenskhet, som jag gjorde inledningsvis. I dessa verk tycks svenskhet inte "bero på". I alla fall är betydelsen av bl.a. kön, ålder, sexualitet, religion eller klass sällan eller inte alls problematiserad. Maria Bäckman öppnar därmed upp fältet "svenskhet" på ett sätt som inte föregångarna inom 1990-talets etnologiska svenskhetsforskning gjorde.

Kristina Gustafsson, Lund

Ebbe Schön: *Häxkonster och kärleksknepp*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2008. 333 s., ill. ISBN 978-91-7331-116-8.

I Häxkonster och kärleksknepp tar en av svensk folklivsforskningens mest välkända profiler, Ebbe Schön, upp det intressanta förhållandet mellan magi, kärlek och sexualitet i företrädesvis svensk folktroradition. Det är ett förhållande som kan ge viktiga insikter i folktrons föreställningsvärld. I förlängningen kan det ur ett vidgat perspektiv också säga oss en hel del om det mänskliga tänkandet överlag.

Schön beskriver och tolkar berättelser, idéer och erfarenheter inte bara från 1800-talets och det tidiga 1900-talets folkminnesuppteckningar, utan inbegriper även källor från tidigmodern tid. Det senare görs bl.a. med hjälp av vissa exempel från 1500-talet och en tämligen fyllig – om än övervägande deskriptiv – genomgång av 1600-talets trolldomsprocesser.

Boken bygger i viss utsträckning på två av författarens tidigare böcker, nämligen *Häxor och trolldom* samt *Älskogens magi*. Den kan emellertid inte bara sägas vara en utökad sammanfattning av dessa, utan innehåller en hel del nytt material.

Jag har läst flera av Schöns tidigare böcker och i princip alltid uppskattat hans narrativa stil och imponerande förtrogenhet med folktrons föreställningsvärld. *Häxkonster och kärleksknepp* är inget undantag. Schön skriver i vanlig ordning på ett engagerande och lättillgängligt sätt, vilket gör att boken med största sannolikhet tilltalar en bred läsekrets. Detta är säkert också ett

av dess huvudsakliga syften. Således måste man vid en värdering av den beakta att den är populärt hållen i ganska utpräglad mening. I vissa fall leder just den ansatsen till att djupare analytiska problematiseringar uteblir. Å andra sidan kan det i en bok av det ifrågavarande slaget vara tilltalande att låta källorna tala relativt fritt (även om de förstås alltid i någon mån filtreras genom författarens tolkningar). Att de flesta potentiella läsare förväntar sig ett sådant innehåll och framställningssätt är dessutom ett rimligt antagande. Med den utgångspunkten är Schöns infallsvinkel väl vald.

Trots detta är det en aning tråkigt att boken saknar specifika referenser till källmaterialet. Det finns med andra ord ingen notapparat eller liknande. Som anförts ovan är nog emellertid inte tanken med boken att den ska vara en vetenskaplig studie som bidrar med nya rön eller analyser till etnologisk, historisk eller annan forskning. Snarare är den en spännande och faktpäckad berättelse om folktrons magi- och kärleksföreställningar. Därför är frånvaron av källhänvisningar på ett sätt begriplig och dessutom inte alls ovanlig för detta slags böcker. Men just eftersom Schön använder sig av ett så rikt och varierande källmaterial, vilket såväl akademiskt knutna som fristående forskare torde finna intressant i sig, hade man ändå gärna sett specifika hänvisningar till det. Exempelvis hade etnologer säkert haft nytta av exakta referenser till folkminnesuppteckningar, medan en historiker som jag själv hade uppskattat motsvarande till kanske i synnerhet rättsliga källor. Schön vidgår dock i slutet av boken ett antal arkiv och samlingar som han har tagit i bruk, vilket trots allt ger den hugade forskaren viss möjlighet att botanisera vidare.

En av bokens goda kvaliteter ligger i att den berör en förhållandevis lång tidsperiod. Från 1500- och 1600-talens häx- och trolldomstro fortsätter Schön in i den senare folkliga kulturens föreställningar om häxor och magisk konst. Där ger han en stor mängd intresseväckande exempel på de ofta mycket handfasta kärleks- och sexmagiska metoder som människan kunde tillgripa för att uppnå eller undvika diverse amorösa resultat. I ljuset av denna goda ansats framskyntar emellertid vad som möjligen kan uppfattas som en viss diskrepans mellan bokens övergripande teman. Medan man skulle kunna säga att dess första del fokuserar på främst den folkliga kosmologins häx- och trolldomsuppfattningar samt deras relation till kyrkan och kristendomen, berör den andra mest mera konkret kärleksmagi och liknande. Gissningsvis är det här en konsekvens av att boken till viss del bygger på två äldre fristående böcker. Och na-

turligtvis finns det en mycket intressant koppling mellan de nyss nämnda koncepten (dvs. häx- och trolldomstron respektive kärleksmagin), inte minst genom att bägge ingick i en större föreställningsvärld av regler, metoder och försanthållanden. Detta kunde dock ha accentuerats starkare, vilket kanske hade bidragit till att skapa en något tydligare röd tråd i framställningen. Det är en stor mängd sägner och utsagor som Schön återberättar och förklarar, vilket förvisso är spännande. När exemplen staplas och traderas ett efter annat får jag dock ibland intrycket av att mängden blir lite för stor. Men samtidigt är en av de mest aktning svärda egenskaperna hos Schöns mera populärt betonade författarskap hans vittgående kännedom om folktron och hans förmåga att med intressanta berättelser levandegöra den för en bred publik. När man dessutom i dylika sammanhang behandlar en tämligen lång tidsperiod och ett så omfattande källmaterial, synes de talrika exemplen i allmänhet motiverade. Boken har därtill flera illustrationer, vilket jag finner positivt eftersom de utgör ett gott komplement till den faktarika texten.

Schöns paralleller till vår samtid, exempelvis genom sambandet mellan häxföreställningar och utanförskap, är tilltalande. De bidrar till att visa att studiet av äldre tiders föreställningsvärldar mycket väl kan ha stor relevans inte bara inom snävt akademiska kretsar. Och även om sådana paralleller alltid kan diskuteras lär det inte vara den aktuella bokens syfte att göra djupare analyser av dem. Därför måste dessa reflektioner kring och återkopplingar till nutiden räknas till dess styrkor.

Men Schön balanserar här av nödvändighet ibland på gränsen mellan två svårhanterliga ytterligheter: Att å ena sidan markera de ibland ödesdigra effekterna av det förflutnas magiuppfattningar, och å andra sidan tillerkänna dessa uppfattningar en i sig själv viktig mening och möjligen även "rationalitet". Han talar stundom i termer av att "många av oss behöver en fantasivärld att fly till när verkligheten blir för svår". Samtidigt understryker han också att "olika former av tro skapar mening i tillvaron, förklarar hjälpligt sådant vi inte kan fånga med förnuftet och skänker tröst i motgången". Vidare framhålls att tron visserligen är "en av våra finaste tillgångar", men att den också kan vara "oerhört farlig". I det senare kan nog de flesta instämma utan allvarigare invändningar. Just därvidlag känns Schöns grepp att anknyta till moderna tiders förföljelser och svartmålningar p.g.a. sådant som etnicitet, religion eller politisk åskådning dessutom generellt sett motiverat. Han uppmärksammar på så vis att inte bara det som ofta kallas "äldre tid"

eller ”gammal folktrö” kunde präglas av nitisk intolens och inskränkt syndabockstänkande. Därigenom undgår han att ställa sig i den ofta lockande positionen som en upplyst modern tillbakablickare, vilken vet besked att förklara och avfärda svunna tiders vanvett och irrationalitet. Däremot finner jag det något tveksamt att han tycks ha en viss benägenhet att stämpla t.ex. magiska föreställningar som en ”fantasivärld” eller att det kan vara riskabelt att ”gå vilse i drömmarnas värld”. Som historiker ser jag ett problem i framställningen av det förflutnas – eller för den delen nutidens – magiska tänkande som ren fantasi eller byggt på överkliga antaganden. Visst kan och får man lyfta fram sådant som verkar burleskt, groteskt eller tokigt. Det är naturligtvis inte heller fel att uppmärksamma rysligheter som har skett p.g.a. allehanda – och måhända ibland mycket diskutabla – uppfattningar. Men man bör inte glömma bort att föreställningar om t.ex. häxor och magi hade en meningsbärande och därför på många sätt fullt verklig position i äldre tiders tanke- och handlingsvärld. Som Schön själv påminner oss om har de nog i viss mån det än idag. Det finns människor i vår egen tid som betraktar sig själva som häxor och magiker, såväl i vårt eget samhälle som i andra kulturer. Därför menar jag att man bör vara särskilt försiktig med att konceptualisera magiska föreställningar som företrädesvis fantasier, drömmar eller liknande. För att ta ett konkret exempel: ”Vi vet att ingen kan ha varit i Blåkulla”, skriver Schön. Ett sådant konstaterande skulle nog de flesta ganska oreflekterat hålla med om, och man förstår självklart vad han menar. Men en mycket viktig fråga är också vad som menades med att ”ha varit i Blåkulla”. Det var en fråga som diskuterades under trolldomsprocesserna och i folktron, och det är en fråga som det fortfarande finns anledning att problematisera (inte minst för t.ex. etnologen eller historikern).

Å andra sidan hade en mera ingående teoretisk diskussion av hur forskare och andra förhåller sig eller bör förhålla sig till folktrons världsbild kanske inte varit särskilt lämplig inom ramen för den ifrågavarande boken. Om man återigen tar dess populära prägel och förmodat breda målgrupp i beaktande är Schöns framställningssätt alltså både förståeligt och motiverat. Sett ur det perspektivet – och det är enligt min åsikt utifrån ett sådant perspektiv man bör läsa *Häxkonster och kärleksnep* – lyckas Ebbe Schön än en gång ta läsaren med på en spännande resa genom folktrons magiska föreställningsvärld.

Mikael Pettersson, Lund

Gudrun Andersson: *Stadens dignitärer: den lokala elitens status- och maktmanifestation i Arboga 1650–1770*. Atlantis, Stockholm 2009. 384 s., ill. ISBN 978-91-7353-270-9.

Historikern Gudrun Anderssons bok handlar om eliten i Arboga under tidigmodern tid. För att analysera den använder hon ett digert och diversifierat källmaterial, där de huvudsakliga materialgrupperna är protokoll från stadens magistrat, taxeringslängder samt bouppteckningar från Arbogas förnämsta familjer. Boken är uppdelad i tre delar: en inledande del som skiljer ut Arbogas elit, en andra del om hur eliten manifesterade rang och rikedom genom sina bostäder och en avslutande del om elitens statusmanifestation i offentliga rum. Resultatet är framförallt de förändringar som sker i elitens sammansättning från 1600-talet till slutet av 1700-talet. Tidigare dominerade de ekonomiskt starka hushållen, vilka även hade politiska intressen och ambitioner. Under slutet av 1700-talet uppstod en ekonomisk elit som i högre grad än tidigare var skild från den politiska.

Att använda begreppet *elit* ger ett delvis annorlunda utfall än att som i tidigare forskning rangordna grupper efter ståndstillhörighet eller yrke. Andersson ordnar eliten lika mycket efter symboliska och kulturella tillgångar som efter professionell och ekonomisk status. Överst rankar hon en grupp med både ekonomiska resurser och politisk makt. Därefter följer grupper som hade antingen det ena eller andra. Till den politiska eliten räknar hon rådmän och borgmästare i magistraten. Bland de personer som tillhörde den ekonomiska eliten utan koppling till magistraten ingick bl.a. präster, läkare och brukspatroner samt ett antal förmögna hantverkare och handelsmän. Författaren kommer fram till att eliten i Arboga hade tydliga hierarkier och att det fanns verkliga dynastier som innehade elitpositioner under flera generationer. Särskild kontinuitet fanns inom den politiska eliten, vars position byggde på både auktoritet och ett väl förankrat lokalt anseende.

Historiska eliter är per definition ett manligt toppskikt förankrat i nationella institutioner som hovet och kyrkan. Andersson motiverar sin studie om Arboga med att eliter är mindre utforskade ur ett lokalt perspektiv och att det därför är mindre självklart vilka som räknades dit. Hon undrar vilken roll den lokala scenen spelade? Hur frikopplad var den från regionala, nationella och internationella sammanhang? Dessa frågor besvarar hon främst i bokens första del som handlar om hur magistraten fungerade. Andersson visar bl.a. hur borgmäst-